

KOMPENZACIJA I INTEGRALNA REPARACIJA ŽRTVAMA SILOVANJA KAO DJELA U OSNOVI KRIVIČNOG DJELA ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Zoran Pavlović

Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu,
Pravni fakultet za privredu i pravosuđe

Miro M. Katić

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske,
Centar javne bezbjednosti Prijedor

Tema ovog rada su žrtve silovanja kao djela u osnovi krivičnog djela zločin protiv čovječnosti, tj. prava i potrebe žrtava i problemi i nedostaci u ostvarivanju tih prava. S tim u vezi, pored normativnog regulisanja krivičnog djela i definisanja same žrtve i posljedica koje nastaju po žrtvu izvršenjem navedenog krivičnog djela, posebna pažnja posvećena je državnim obavezama kompenzacije i integralne reparacije žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata, kao i nedostacima i nepružanju adekvatne nadoknade i integralne reparacije tim žrtvama.

Ključne reči: *zločin, žrtva, silovanje, restitucija, rehabilitacija, kompenzacija, krivično pravo*

Uvod

Nema nikakve sumnje da je kroz cijelu istoriju ljudske vrste seksualnost korištena kao sredstvo za kontrolisanje života i ponašanja ljudi, naročito kada je riječ o seksualnim zlostavljanjima i silovanjima kao najdrastičnijim i najtežim oblicima iskazivanja patrijarhalne društvene moći.¹

Krivična djela silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u sukobima poznata su od davnina. Njihovo porijeklo je vezano za pojavu prvih sukoba, te su dugo godina smatrani neizbježnim proizvodom rata. O silovanjima u ratu prvi put se javno progovorilo tokom Prvog svjetskog rata kada su za takva nasilja bili odgovorni Njemci, a neposredno poslije Drugog svjetskog rata obznanjeno je da su japanski vojnici silovali Kineskinje u kineskom gradu Nanking.² Potrebno je naglasiti da ova krivična djela predstavljaju kršenje međunarodnih ljudskih prava i humanitarnog prava, a države potpisnice međunarodnih ugovora

¹ UNDP, (2013) Procjena broja žrtava seksualnog nasilja tijekom Domovinskog rata na području Republike Hrvatske i optimalni oblici obeštećenja i podrške žrtvama, Sociološko istraživanje, Zagreb, str. 10.

² Nikolić-Ristanović V. (2000) *Seksualno nasilje u ratu: od Nimberga do Stalnog međunarodnog krivičnog su-
da i dalje*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 3-4, god. 3, Beograd, str. 35.

ra obavezne su da spriječe ovakva kršenja, te u slučaju da se ona dogode, osude i kazne one koji su za njih odgovorni. Pored toga, države su dužne da pruže odgovarajuću odštetu žrtvama za ono što su pretrpjele.

Učinkovit sistem podrške žrtvama krivičnih djela predstavlja ključan element za učinkovit progon izvršioca krivičnih djela, ali i za puno ostvarenje prava žrtava, koja im pripadaju nezavisno od potreba samog krivičnog pravosuđa. Novi pristup žrtvama otvoren je 1985. godine Deklaracijom Ujedinjenih nacija o temeljnim načelima pravde za žrtve krivičnih djela i zloporabe moći. Deklaracijom postavljeni standardi zaštite temeljnih prava žrtava služe kao smjernice za oblikovanje sistema zaštite žrtava pred međunarodnim krivičnim sudovima, te reforme nacionalnih krivičnopravnih sistema. Reformski naponi praćeni su promjenom paradigme u odnosu na žrtve na koje se više ne gleda kao na puko sredstvo za utvrđivanje činjenica, već kao na subjekte čija temeljna prava svi trebaju poštovati.

Tokom ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini bile su raširene pojave silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja.³ Zaista, silovanje se koristilo kao sredstvo za sprovođenje strategije etničkog čišćenja, te povećanje međuetničke mržnje.⁴

Pravosuđe u BiH je u protekloj deceniji procesuiralo 111 predmeta koji su uključivali optužbe o seksualnom nasilju počinjenom tokom oružanog sukoba. Sud BiH okončao je 36 predmeta te vrste, osudio 33 počinioca i oslobodio 12 lica, što predstavlja stopu od 73% osuđujućih presuda za optužbe seksualnog nasilja. Krajem 2013. godine potvrđene su optužnice u još 18 predmeta, iako su u tri predmeta optuženi u bjekstvu, a veliki broj ovih predmeta su još u fazi istrage. Znatno broj predmeta seksualnog nasilja procesuirao se pred pravosudnim institucijama na entitetskom nivou i oni će biti predmet nekih budućih analiza.

Silovanje kao djelo u osnovi krivičnog djela ločin protiv čovječnosti

Zločini protiv čovječnosti spadaju u najteža krivična djela koja se tiču međunarodne zajednice kao cjeline, nalažu i povlače za sobom individualnu krivičnu odgovornost i predstavljaju ponašanja koja su nedopustiva prema opšteprihvaćenom međunarodnom pravu koje priznaju svi pravni sistemi svijeta.

Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKTJ)⁵ definiše zločin protiv čovječnosti kroz niz pojedinačnih djela koja, ako su počinjena u oružanom sukobu⁶, bilo međuna-

³ U Bosni i Hercegovini ne postoje pouzdani podaci o broju žena i muškaraca koji su silovani ili nad kojima je izvršeno seksualno nasilje tokom rata (1992–1995). Ranije procjene Vlade BiH govorile su o broju od 50.000 žrtava, mada se ova brojka smatrala nepouzdanom i politizovanom. Pored ovog podatka Parlamentarna skupština Vijeća Evrope procjenila je da je oko 20.000 žena bilo podvrgnuto silovanju ili drugim oblicima seksualnog nasilja tokom rata u BiH. Iako se broj silovanih ne može sa sigurnošću utvrditi, neosporno je da je ovaj vid nasilja bio rasprostranjen i sistematski organizovan.

⁴ Vidjeti izvještaj o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije koji je podnio Tadeusz Mazowiecki, specijalni izvjestilac Komisije za ljudska prava, na osnovu Rezolucije komisije 1992/S-1/1 od 14. avgusta 1992, dok.E/CN.4/1993/50 od 10. februara 1993, Aneks II („Izvještaj Mazowiecki”).

⁵ U daljem tekstu MKTJ.

⁶ Definiciju oružanog sukoba koju koriste presude MKTJ dalo je Žalbeno vijeće MKTJ u predmetu *Tadić*, u odluci iz 1995. godine o nadležnosti.

rodnog ili unutrašnjeg karaktera i usmjerena protiv bilo kojeg stanovništva. Ta djela su: ubistvo, istrebljivanje, porobljavanje, deportacija, zatvaranje, mučenje, silovanje, progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi i druga nehumana djela.⁷ Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu⁸ definiše zločin protiv čovječnosti na identičan način kao statut MKTJ.

Nirnberški sud je u članu 6 (c) Statuta⁹ definisao zločine protiv čovječnosti kao ubistva, istrebljenje, porobljavanje, deportacija i ostala nečovječna djela, izvršena protiv bilo kog civilnog stanovništva prije ili za vrijeme trajanja rata, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi u izvršenju ili u vezi bilo kojeg zločina koji spada u nadležnost suda, bez obzira na to da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni.

Član II (11)(c) Zakona broj 10 Kontrolnog savjeta definisao je zločine protiv čovječnosti kao zvjerstva i povrede, uključujući, ali ne ograničavajući se na njih, ubistvo, istrebljenje, porobljavanje, deportovanje, zatvaranje, mučenje, razbojništvo, ili druga nečovječna djela, izvršena protiv bilo kojeg civilnog stanovništva, ili proganjanje na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi bez obzira na to da li se time vrše ili ne vrše povrede domaćih zakona gdje su zločini izvršeni.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine u članu 172 na sličan način definiše krivično djelo zločini protiv čovječnosti.¹⁰

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja moraju biti počinjeni silom, ili prijetnjom, kao uzrok straha od nasilja, nasiljem, u pritvoru, pod psihološkim tlačenjem ili zloupotrebom ovlaštenja, protiv žrtve ili druge osobe, ili iskorištavanjem prinude okoline. Silovanje se može smatrati ratnim zločinom ako je počinjeno za vrijeme oružanog sukoba, te ako je počinitelj svjestan postojanja sukoba. Sa druge strane, može se smatrati zločinom protiv čovječnosti ako je počinjeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo uz znanje počinitelja o toj činjenici. Kada je počinjeno s namjerom da uništi, u cijelosti ili djelimično, određenu grupu lica (etničke, vjerske i druge pripadnosti), silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu se smatrati genocidom. Prisilna trudnoća je nezakonito zatočeništvo žene kojoj je prisilno prouzrokovana trudnoća, s namjerom da se utiče na etnički sastav bilo kojeg stanovništva ili da se učine druge teške povrede međunarodnog prava.¹¹ Ovo djelo je u Statutu MKTJ definisano kao „*silovanje*”, te se *actus reus* ovog krivičnog djela sastoji u seksualnoj penetraciji, ma koliko nezatnoj¹²: a) vagine ili anusa žrtve penisom izvršioca ili bilo kojim predmetom kojim se izvršilac poslužio; ili b) usta žrtve penisom počinioca; kada do takve seksualne penetracije dođe bez pristanka žrtve.¹³ *Mens rea* je namjera da se postigne ova seksualna penetracija i znanje da se to

⁷ Član 5. Statuta MKTJ.

⁸ U daljem tekstu MKTR.

⁹ Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirnerbergu od 8. avgusta 1945.

¹⁰ Krivični zakon BiH („Službeni glasnik BiH”, br. 03/03), čl. 172. st. 1.

¹¹ čl. 172. st. 2. KZ BiH

¹² HUMAN RIGHTS WATCH (2004) *Genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti – Tematska zbirka izvoda iz jurisprudencije Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, Beograd, str. 96.

¹³ U predmetu *Akayesu* pretresno vijeće MKTR-a je istaklo nepostojanje zajedničke definicije unutar međunarodnog prava, te da iako određena nacionalna zakonodavstva definišu silovanje kao „seksualni odnos bez pristanka”, silovanje takođe može uključivati i „radnje koje uključuju prodiranje predmetima u tjelesne otvore/ili korištenje tjelesnih otvora koji nisu sami po sebi seksualni”. Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini: postignuti napredak i izazovi: *Analiza krivičnih postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine u periodu od 2005. do 2013. godine*, OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2014, str. 38.

događa bez pristanka žrtve.¹⁴ O „*seksualnom ropstvu*” radiće se kad je izvršilac izvršio pojedina ili sva ovlaštenja koja proizlaze iz prava vlasništva nad jednom ili više osoba, kao što su kupovanje, prodavanje, iznajmljivanje ili trgovanje takvom osobom ili osobama, ili uskraćivanje njihove lične slobode. Izvršilac je prisilio takvu osobu ili više njih na jedan ili više postupaka seksualne prirode. „*Prisilna prostitucija*” predstavlja prisiljavanje jedne ili više osoba na jedno ili više djela seksualne prirode silom, pod prijetnjom sile ili prisile izazvane strahom od nasilja, prinude, zarobljenja, psihološkog ugnjetavanja ili zlouporabom moći protiv te osobe ili osoba, odnosno protiv neke druge osobe, iskorištavanjem okruženja koje karakteriše nasilje, ili je nasrtaj izvršen na osobu koja nije mogla dati istinski pristanak pri čemu je izvršilac ili druga osoba primila ili je očekivala da će primiti novčanu ili drugu korist u vezi s činima seksualne prirode ili u zamjenu za njih. „*Prisilna trudnoća*”, kao što je već rečeno, postoji kad je izvršilac prisilio jednu ili više žena da zatrudne, s namjerom da utiče na etnički sastav nekog djela stanovništva ili izvršio druge teške povrede međunarodnog prava. „*Prisilna sterilizacija*” je oduzimanje jednoj ili više osoba biološke reproduktivne sposobnosti; to ponašanje nije bilo opravdano ni medicinskim ni bolničkim liječenjem osobe ili osoba o kojima se radi, niti je izvršeno uz njihov istinski pristanak. „*Bilo koji drugi oblik polnog nasilja*” obuhvata slučajeve kad je izvršilac izvršio djelo seksualne prirode protiv jedne ili više osoba ili je potaknuo da se ta osoba ili osobe uključe u čin seksualne prirode, silom ili pod prijetnjom sile ili prisile, poput one izazvane strahom od nasilja, prisile, zarobljeničtva, psihološkog pritiska ili zloupotrebom te osobe ili osoba, odnosno neke druge osobe, ili korištenje okruženja koje karakteriše nasilje te nemogućnost te osobe ili osoba da pruže istinski otpor. Ovaj oblik ponašanja treba da ima težinu koja se može uporediti s drugim krivičnim djelima, odnosno radnjama izvršenja navedenim u tački g) člana 172 KZ BiH, pri čemu je izvršilac svjestan stvarnih okolnosti koje su uslovile težinu izvršenog djela. U odnosu na sve radnje teškog polnog nasilja iz tačke g) člana 172 KZ BiH, treba da se radi o ponašanju izvršenom u okviru širokog ili sistemskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i da je izvršilac znao da je to ponašanje djelimično, ili je imao namjeru da to bude udjelom u širokom i sistemskom napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva.¹⁵

Žrtve silovanja – posljedice

Pojam žrtve obuhvata osobe koje su pojedinačno ili kolektivno pretrpjele štetu, uključujući psihičku ili mentalnu povredu, emocionalnu patnju, ekonomski gubitak ili materijalno narušavanje svojih temeljnih prava. Termin „žrtva” takođe obuhvata i neposrednu porodicu ili zavisne članove porodice direktne žrtve i osobe koje su pretrpjele štetu zbog intervenisanja da pomognu žrtvama u nevolji ili da spriječe viktimizaciju.¹⁶ Najosnovnija de-

¹⁴ Više o silovanju i silovanju kao mučenju videti u: Jones, J. R. W. D., Poweles, S. (2005) *Međunarodna krivična praksa, (Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Međunarodni tribunal za Ruandu, Međunarodni krivični sud, Specijalni sud za Sijera Leone, Specijalno veće Istočnog Timora za teška krivična dela, Gonenje za ratne zločine na Kosovu)*, Fond za humanitarno pravo, Beograd.

¹⁵ Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z. (2005) *Komentari krivičnih/kaznenih zakona i Bosni i Hercegovini*, Savijet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Sarajevo, str. 567.

¹⁶ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law.

inicija pojma žrtve kriminaliteta ograničava se samo na fizička lica koja su direktno pogođena kriminalnom aktivnošću.¹⁷ Može se reći da je ova najosnovnija definicija preuska, te da nije sveobuhvatna.

Šteta nanijeta žrtvi izvršenjem krivičnog djela može biti materijalna i nematerijalna. Materijalna šteta se odnosi na finansijske ili novčane gubitke, kao što su medicinski, bolnički i pogrebni troškovi, gubitak budućih zarada i povlastica vezanih za zaposlene, neisplaćene plate, kao i troškovi za štetu nanесenu imovini. Nematerijalna moralna šteta odnosi se na svaki drugi nefinansijski ili nenovčani gubitak, npr. duševnu patnju, gubitak ugleda ili časti, bol i patnju, neugodnosti, gubitak životne radosti, gubitak društvenog života i gubitak partnera – prijatelja.¹⁸

Preživjele žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja suočene su sa dugotrajnom traumom, uzrokovanom sporošću kažnjavanja odgovornih za zločine, kao i nedostatkom odštete za pretrpljeno stradanje tokom rata. Mnoge žrtve još uvijek žive u strahu, a većina njih ne može se vratiti u svoje prijeratne domove, te su prisiljene da ostanu u kolektivnim centrima ili drugim alternativnim smještajima. U slučajevima svjedočenja žrtava pred sudovima, domaće vlasti ne uspijevaju da im pruže odgovarajuću zaštitu i podršku. U takvim okolnostima žrtve bivaju retraumatizirane, a njihovim životima se dovode u opasnost. U slučaju svjedočenja za zločin silovanja, pored straha, postoji i ukorijenjeni stid koji gotovo svaka preživjela nosi u sebi.¹⁹

Takođe, zbog postojeće stigmatizacije u društvu, najčešće prisutne unutar lokalnih zajednica, mnoge žrtve se još uvijek same nose sa svojom patnjom i traumom, čak i bez podrške svojih najbližih članova porodica. Veliki broj njih pati od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i drugih psihičkih i fizičkih posljedica. Sa druge strane, država im ne garantuje dovoljnu zdravstvenu i psihološku zaštitu. Nezaposlenost je takođe jedna od svakodnevnih problema ovih žrtava. Pored toga, u većini slučajeva, oni koji su odgovorni za počinjene zločine nad njima nisu kažnjeni, što u društvu stvara opštu sliku nekažnjivosti i opasnosti od ponavljanja zločina.

Silovanje je jedan od najsnažnijih traumatskih događaja koje stvara čitav niz psihičkih, tjelesnih i socijalnih problema i, kao takav, predstavlja čin torture. Silovati znači uništiti sposobnosti, vrijednosti, integritet i personalnu teritoriju žrtve. Postoji nekoliko primjera u kojima je tijelo žrtve oštećeno protiv njene volje: probadanje, prostrjeljivanje i silovanje. U tom smislu, silovanje može narušiti njenu žrtve na isti način kao i svaka druga vrsta nasilja. Neki smatraju da je silovanje, po intenzitetu traume koju izaziva, odmah iza ubistva. Da bi se moglo razumjeti emocionalno stanje silovane osobe u ratnim okolnostima potrebno je znati šta silovanje znači za tu osobu, uzeti u obzir okolnosti silovanja, prirodu silovatelja, odgovor na traumu, posljedice silovanja, šutnju nakon silovanja i način oporavka.²⁰

¹⁷ Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Organizacija za Evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Misija u Srbiji, Odjeljenje za sprovođenje zakona, Beograd, str. 19.

¹⁸ Žarković, M., (2011) *Osnovni elementi prava žrtve na kompenzaciju*, Pravo žrtve na kompenzaciju, OEBS, Beograd, str. 11.

¹⁹ Andrić-Ružičić, D., (2000) *Ratno silovanje – politička manipulacija preživjelima*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 2, god 3, Beograd, str. 100.

²⁰ Ibrahimefendić, T. (2009) *Vratiti dostojanstvo – silovanje u ratnim okolnostima*, Zbornik radova, Rehabilitacija žrtava torture, Knjiga I, UG Vive Žene, Tuzla, str. 9.

Posljedice silovanja mogu se odraziti na sva područja života: na ponašanje, osjećaje, razmišljanje, tjelesno zdravlje, međuljudske odnose. Na području ponašanja navodi se da mnoge žrtve imaju „nijeme reakcije”. One doživljavaju bar neke od sljedećih simptoma: ponovno preživljavanje događaja, ponovljene i neželjene misli koje se nameću, hiperpobuđenost, emotivna ukočenost i izbjegavanje stimulansa koji bi mogli da posluže kao podsjetnik na traumatično iskustvo.²¹

Tokom rata u BiH žrtve nisu govorile o silovanju zbog niza prepreka uslovljenih okolnostima rata, progona i izbjeglištva. Traumatski događaji su se ređali jedan za drugim, tako da su žrtve, zbog intenziteta narednog događaja, odlagale reakcije, bile su šokirane i preplašene, a, s druge strane, niko ih nije ni pitao za tu vrstu traumatskog iskustva, tako da su nastale nijeme reakcije. Neke žrtve su u toj situaciji bile toliko konfuzne da nisu bile u stanju da odgovore na postavljena pitanja ili da vjeruju da se to stvarno dogodilo, dok su druge pokazale izvanrednu kontrolu nad postupcima i osjećanjima neposredno nakon doživljaja silovanja. One u to ne mogu i ne žele vjerovati, pa često pokušavaju sakriti od članova porodice i prijatelja. Karakterističan je sram zbog koga postojanje silovanja postaje tajna koju nerado otkrivaju, što samo pogoršava unutrašnju napetost. Dugotrajne posljedice na planu ponašanja uključuju neke od simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja, kao što su plakanje bez posebnog razloga, teškoće sa spavanjem, noćne more, loša koncentracija i problemi u uspostavljanju interpersonalnih odnosa. Uporedo sa posljedicama na planu ponašanja, osobe koje su preživjele silovanje imaju i dugotrajne posljedice na emocionalnom planu. Stid i stalno prisjećanje detalja tog čina dovodi do gubitka kontrole nad tijelom i osjećaja ranjivosti i bespomoćnosti. Najdugotrajnije posljedice su osjećaj izolovanosti, nesposobnosti da se voli ili mrzi, a ređe se javlja bijes koji je normalna reakcija tokom procesa oporavka. Primjer dobre prakse razvoja institucionalizovanih državnih službi za pružanje pomoći žrtvama i svjedocima predstavlja iskustvo Republike Hrvatske.²²

Obaveza kompenzacije i integralne reparacije žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata

Riječ „reparacija”²³ odnosi se na mjere koje usvajaju države da bi „popravile”, u maksimalnoj mogućoj mjeri, učinjenu štetu. Ponekad se mogu koristiti izrazi „zakonsko zadovoljenje” ili „učinkovit lijek”. Nijedan od ova tri izraza se neće tumačiti isključivo kao ispla-

²¹ Foa, E. B., Zinbarg, R., Rothbaum, B. O. (1992). Uncontrollability and unpredictability in post-traumatic stress disorder: An animal model, *Psychological Bulletin*, 112, str. 218-238.

²² U skladu sa preporukama Savjeta Evrope i Okvirne odluke Evropske unije o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001), a na inicijativu Ministarstva pravde Republike Hrvatske i u saradnji sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), od 2006. godine osnivaju se sudske službe za pomoć žrtvama i svjedocima težih krivičnih djela (ubrajajući u njih i ratne zločine i krivična djela korupcije i organizovanog kriminala). Odjeljenje za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima pruža im psihosocijalnu i psihološku pomoć, opšte pravne informacije i, kada je potrebno, posreduje u organizaciji fizičke zaštite i u logističkom smislu organizuje pristup svjedoka sudovima, kako u Republici Hrvatskoj, tako i van nje.

²³ Reparacija se obično odnosi na „materiju” odnosno prirodu dodijeljene mjere obeštećenja (dodjela odštete, javno izvinjenje, itd.).

ta određenog iznosa novca (novčana kompenzacija). I, zaista, novčana ili finansijska naknada je vrlo uobičajen oblik reparacije, ali svakako nije jedini mogući.²⁴

Države imaju obavezu da pruže reparaciju kada su odgovorne za grupna kršenja ljudskih prava, uključujući silovanje i druge oblike seksualnog nasilja. To je neosporno prema međunarodnom pravu, i takođe je predviđeno domaćim zakonodavstvom Bosne i Hercegovine, kao i u jednom broju međunarodnih ugovora²⁵.

Žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata još uvijek nisu ostvarile svoje pravo na brzu, adekvatnu i fer naknadu za pretrpljenu štetu i integralnu reparaciju, uključujući restituciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garanciju neponavljanja. Uprkos preporukama i apelima međunarodnih mehanizama za ljudskih prava, pojmovi naknade i odštete se i dalje nepropisno miješaju s pojmom socijalnih mjera, poput invalidskih penzija. Postojeći pravni okvir je pun praznina i postoje ozbiljni nedostaci u njegovoj realizaciji. Nadalje, diskriminacija među vojnim i civilnim žrtvama rata, kada je u pitanju dobivanje naknade ili mjesečne invalidnine je i dalje prisutna. Kao što je priznala i sama država u svojim periodičnim izvještajima CEDAW²⁶-u, prema postojećem zakonskom okviru, žrtve koje su pretrpjele istu tjelesnu štetu imaju pravo na znatno različite iznose novca kroz invalidske penzije, zavisno od toga jesu li vojne žrtve rata ili ne, i zavisno od mjesta stanovanja (iznosi priznati u Republici Srpskoj su niži nego u Federaciji BiH). Kao što je potvrđeno u njenom četvrtom i petom kombinovanom redovnom izvještaju za CEDAW, psihološko oštećenje ne priznaje se kao validan temelj za dobivanje socijalne naknade i to stanje treba mijenjati. Bosna i Hercegovina takođe priznaje da zakonodavstvo u Republici Srpskoj ne priznaje žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja kao posebnu kategoriju žrtava, te i to treba mijenjati.

U vezi sa žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata, mogućnost traženja naknade od počinitelja kroz imovinskopravni zahtjev pokazao se posebno neučinkovitim. Prvo, u većini slučajeva žrtve nisu svjesne svojih prava na podnošenje zahtjeva za naknadu štete od počinitelja, kao ni o postupku za sprovođenje ovog prava. Drugo, žrtve koje daju iskaze u krivičnom postupku nisu automatski uvrštene među one koje dobiju informacije o odluci za ostvarivanje naknade u građanskim parnicama. Treće, iako državni sud ima pravo dosuditi naknadu oštećenom, to još uvijek predstavlja diskrecioni izbor i zavisi od inicijative nadležnog tužica. Žrtve pred MKS²⁷-om imaju ograničeno pravo biti obaviještene o napredovanju krivičnog postupka.²⁸ Kao direktna posljedica štete pretrpljene tokom rata, većina žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja žive

²⁴ Rezolucijom 60/147 od 16. decembra 2005. godine, Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je Osnovne principe i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju žrtava grubih kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava (Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law) (Osnovni principi reparacije).

²⁵ Deklaracija o zaštiti prava žena i djece u vanrednim situacijama i oružanom sukobu (1974); Dopunski protokol Prve ženevske konvencije iz 1949. (1977); Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979); Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (1993); Rezolucija Vijeća sigurnosti 1325 od 31. oktobra 2000; Rezolucija Vijeća sigurnosti od 19. juna 2008; Rezolucija 1670 (2009) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope.

²⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women

²⁷ Međunarodni krivični sud.

²⁸ Ajduković, D., Mrčela, M., Turković, K. (2007) *Podrška žrtvama i svjedocima kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj, Zagreb, str. 50.

u naročito teškoj materijalnoj situaciji i, do sada, BiH nije uspjela da im zagarantuje adekvatnu naknadu i rehabilitaciju, posebno u vezi sa sigurnim i održivim povratkom u svoja prijeratna mjesta prebivališta.

Jasno je da države nose primarnu odgovornost za pružanje reparacije žrtvama kršenja ljudskih prava u svojoj zemlji. One imaju zakonsku obavezu da osiguraju reparaciju kada su djela počinili predstavnici države ili osobe pod ovlaštenjima države. U određenim slučajevima vlasti bi trebalo da uspostave programe reparacije kako bi osigurale da žrtve imaju pristup nizu usluga i beneficija. Kada su djela počinili predstavnici drugih država ili nedržavni akteri, onda država ima obavezu da se pobrine da žrtve mogu tražiti reparaciju od odgovornih, uključujući pokretanje postupaka pred domaćim sudovima. Kada dobivanje obeštećenja od drugih država ili nedržavnih aktera nije moguće, ili kada postoje prepreke koje bi odložile vitalne mjere pomoći koje su potrebne preživjelima ili žrtvama, država se treba umiješati i osigurati im reparaciju, a potom tražiti povrat troškova od odgovornih osoba. Prema tome, cilj reparacije je uklanjanje, u najvećoj mogućoj mjeri, posljedica nezakonitog djela i vraćanje u prethodno stanje koje bi postojalo da djelo nije počinjeno. Ona može imati mnogo različitih oblika, a sadržaj prava na lijek će zavisi od prirode materijalnog prava o kojemu se radi. I, zaista, taj lijek mora biti učinkovit u praksi, kao i u zakonu, i ne može biti samo iluzoran ili teoretski. Reparacije za gruba kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje i silovanje, razvile su vlastite karakteristike. Pojavila su se posebna pravila o ovakvim predmetima koja se razlikuju od onih koja se primjenjuju na međudržavne ili reparacije između pojedinaca. Najvažnija karakteristika ovih pravila jeste da artikuliraju pojam žrtve (pojedince, grupe, direktne žrtve, srodnika i društva u cjelini), i široki spektar mjera reparacije koje mora pratiti učinkovita garancija prava na istinu i pravdu za žrtve i njihove srodnike. Kao posljedica toga, i uvažavajući pojedinačne okolnosti, žrtve grubih kršenja ljudskih prava će dobiti punu i efektivnu reparaciju, koju čini novčana naknada, restitucija, rehabilitacija, zadovoljština i garancija da se djelo više neće ponoviti. Reparacijski sustav Bosne i Hercegovine ne poznaje naknade koje bi u potpunosti odgovarale međunarodno utvrđenoj kategoriji ratnih naknada. Najbliža aproksimacija su upravo naknade za civilne žrtve seksualnog nasilja u Federaciji. Te naknade ne zavise od primanja; njihova svrha je odgovor na kršenja ljudskih prava, a ne ublažavanje siromaštva, a žrtve nikada ne mogu izgubiti pravo na naknade (dakle, nezavisne su od dohotka). U Republici Srpskoj je, pak, presudna tjelesna invalidnost, a žrtve seksualnog nasilja tretiraju se bez razlike u odnosu na sve druge civilne žrtve rata.

Kompenzacija

„Kompenzacija” je izraz koji označava iznos novca na koji žrtva nasilja ima pravo kao naknadu za pretrpljenu štetu. Ovaj iznos novca mora obuhvatiti i materijalnu (štetu koja se može ekonomski utvrditi) i moralnu štetu koju je žrtva pretrpjela. U praksi kompenzacija mora obuhvatiti: fizičku, odnosno psihičku štetu; izgubljene mogućnosti, uključujući zapošljavanje, obrazovanje i socijalne beneficije; materijalne štete i izgubljenu zaradu, uključujući i gubljenje potencijala za ostvarivanje zarade; moralnu štetu, uključujući štetu nanесenu ugledu i dostojanstvu; troškove pravne ili stručne pomoći, lijekova i medicinskih usluga, i psiholoških i socijalnih usluga. Kompenzacija mora biti proporcionalna težini djela i okolnostima svakog pojedinog slučaja. Parnični zahtjevi za kompenzaciju ne podliježu zastarijevanju.

Restitucija

„Restitucija” bukvalno znači restauracija (vraćanje) žrtve u originalno stanje u kojem je bila prije nego što je došlo do krivičnog djela. U slučaju silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja, naravno da je nemoguće tumačiti ovaj izraz bukvalno, ali u praksi restitucija može uključiti mjere kao što su vraćanje zakonskih prava (npr. davanje žrtvi mogućnosti korištenja zdravstvene zaštite, obrazovanja, penzije i socijalnih prava) ili vraćanje zaposlenja.²⁹ „Socijalna” rehabilitacija znači osiguravanje da se žrtve integrišu, odnosno reintegrišu u društvo tako što će im se pružiti pomoć da se prilagode zahtjevima porodice, zajednice i zanimanja, uz umanjivanje svih ekonomskih i socijalnih tereta koji bi mogli ugroziti ukupni proces rehabilitacije.

Garancija neponavljanja

Kao mjeru reparacije država će se takođe pobrinuti da žrtve, i društvo u cjelini, ne moraju opet trpiti kršenje svojih prava. Ove mjere su poznate kao „garancije neponavljanja” i obično obuhvataju velike institucionalne reforme čiji je cilj sprečavanje ponavljanja kršenja, te se trebaju razviti kroz proces širokih javnih konsultacija, uključujući učešće žrtava i drugih sektora civilnog društva. Garancije neponavljanja mogu uključivati: razmatranje i reformisanje zakona koji su doprinijeli ili omogućili gruba kršenja ljudskih prava; pružanje obrazovanja o ljudskim pravima i međunarodnom humanitarnom pravu svim sektorima društva i obuku službenim licima nadležnim za provođenje zakona, kao i vojnim i sigurnosnim snagama; promovisanje pridržavanja kodeksa ponašanja i etičkih normi, a posebno međunarodnih standarda, od strane državnih službenika, uključujući one koji rade na provođenju zakona, popravnim institucijama, medijima, psihološkim i socijalnim službama, i pripadnicima vojske i osiguranje da javni službenici i zaposleni koji su lično odgovorni za gruba kršenja ljudskih prava, a posebno oni koji su angažovani u vojsci, sigurnosnim snagama, policiji, obavještajnim i pravosudnim sektorima, ne nastave raditi u državnim institucijama.

Nepružanje adekvatne nadoknade i integralne reparacije žrtvama silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata

Razvoj međunarodnopravnih standarda koji se odnose na ostvarenje prava žrtava na naknadu štete pokazuje da je njihova praktična primjena veoma problematična, jer žrtve generalno imaju marginalni položaj u krivičnom postupku.³⁰ Iako je određen broj suđenja protiv osoba optuženih za ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti proveden pred sudovima u BiH, s obzirom na to da su se događaji o kojima je riječ dogodili pre gotovo 20 godina, tempo cjelokupnog procesa je daleko od zadovoljavajućeg. Konkretno, kada je riječ o suđenjima osobama optuženim za silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja počinjene

²⁹ TRIAL (2012) *Između stigma i zaborava: Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Ženeva/Sarajevo, str. 56.

³⁰ Dignan, J., Cavardino, M. (1996) *Towards a Framework for Conceptualizing and Evaluating Models of Criminal Justice from a Victim's Perspective*. *Victimology*, 3, str. 157.

tokom rata, do 2012. godine pred Sudom BiH osuđeno je nešto više od 30 osoba. Ovaj broj je alarmantno nizak, naročito uzimajući u obzir da se broj žrtava silovanja ili ostalih oblika seksualnog zlostavljanja tokom ratnih sukoba kreće između 20.000 i 50.000.³¹

Postojanje obaveze država da pruže reparacije kada su odgovorne za teška kršenja ljudskih prava je nesporno prema međunarodnom pravu, a ugrađeno je i u domaće zakonodavstvo BiH. Države imaju primarnu odgovornost da pruže reparacije žrtvama kršenja ljudskih prava u svojoj zemlji. Postoji izričita zakonska obaveza država da pruže reparacije kada kršenja počine predstavnici države ili pod ovlaštenjem države. U nekim slučajevima vlastima može odgovarati da uvedu programe reparacija kako bi osigurali da žrtve imaju pristup cijelom nizu službi i beneficija. Kada zločine počine predstavnici drugih država ili nedržavni akteri, tada država ima obavezu osigurati da žrtve mogu potraživati reparacije od odgovornih, uključujući potraživanje pred nacionalnim sudovima. Kada nije moguće dobiti reparaciju od drugih država ili nedržavnih aktera, ili kad postoje prepreke koje će odložiti bitne mjere pomoći koje su potrebne preživjelima ili žrtvama, država se treba uključiti i pružiti reparacije preživjelima i žrtvama, a onda tražiti nadoknadu bilo kojih troškova od stvarno odgovornih. Navedene obaveze i odgovornosti države su preduzele samim potpisivanjem i preuzimanjem navedenih obaveza iz raznih međunarodnih konvencija, deklaracija i protokola.³²

U BiH trenutno ne postoji ni sveobuhvatan program, niti državni zakon koji je formulisan tako da garantuje civilnim žrtvama rata adekvatnu kompenzaciju i integralnu reparaciju. Uopšteno govoreći, ti pojmovi su izjednačeni sa pojmom socijalne pomoći. Kao ni druge kategorije civilnih žrtava rata, žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja nisu dobile adekvatnu kompenzaciju i integralnu reparaciju. Prema tome, u svojim najnovijim Zaključnim opažanjima o BiH, CAT³³ izražava zabrinutost zbog sporog procesa usvajanja Zakona o pravima žrtava mučenja, odsustva adekvatne definicije statusa i prava civilnih žrtava rata u domaćem zakonodavstvu BiH, kao i nedovoljne medicinske ili psihološke podrške i pravne zaštite koja bi bila na raspolaganju žrtvama, posebno žrtvama seksualnog nasilja u vrijeme rata. Na entitetskom nivou dva relevantna zakona su Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u RS (Službeni glasnik RS br. 25/93, 1/94 – specijalno izdanje, 32/94, 37/07 i 60/07) i Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica sa djecom u Federaciji BiH (Službene novine FBiH br. 36/99 i kasnije izmjene i dopune). Kao što je već navedeno, oba ova zakona daju pravo civilnim žrtvama rata na socijalne beneficije. Prema tome, oni se ne mogu smatrati osnovom za adekvatnu kompenzaciju i integralnu reparaciju *stricto sensu*. Staviše, oba zakona su puna ozbiljnih nedostataka, a neusaglašenosti u primjenjivom zakonskom okviru u entitetima rezultiraju slučajevima diskriminacije između žrtava koje su doživjele isto kršenje prava. Tako je

³¹ Zainab Hawa Bangura, Specijalna predstavnica Ujedinjenih nacija Generalnog sekretara za seksualno nasilje u konfliktu, bila je u posjeti Bosni i Hercegovini u junu 2013. godine. U toku posjete potvrdila je da je BiH tokom posljednje dvije decenije postigla skandalozno malo napretka u radu na desetinama hiljada zločina seksualnog nasilja počinjenih u zemlji tokom rata 1992–1995. Ona je izjavila da žrtve silovanja u Bosni i Hercegovini zaslužuju bolji tretman, reparaciju i javno izvinjenje. Esther Garcia Fransioli (2014) *Godišnji izvještaj o stanju prava žena u Bosni i Hercegovini tokom 2013. godine*, HUMAN RIGHTS PAPERS, Paper 2, Sarajevki otvoreni centar, Sarajevo, str. 15.

Bangura je sumirala nekoliko impresija iz svoje posjete BiH u izvještaju predstavljenom generalnom sekretaru UN na sastanku 24. juna 2013. godine. Dostupno na: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv_6984.pdf

³² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena; Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama; Konvencija protiv mučenja

³³ Komitet protiv torture.

komesar za ljudska prava Vijeća Evrope izrazio zabrinutost zbog toga što vlasti Bosne i Hercegovine nisu uspostavile učinkovit mehanizam koji bi osigurao reparaciju za sve žrtve zločina i njihovih porodica u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini.³⁴

Problemi vezani za postojeću proceduru u BiH mogu se sažeti na sljedeći način: u većini slučajeva žrtve nisu svjesne svog prava na podnošenje zahtjeva za kompenzaciju od počinitelaca i načina funkcionisanja procedura za ostvarenje tih prava, te nisu propisno obavještene o postojanju i funkcioniranju procedura za ostvarenje svojih prava; žrtve koje svjedoče na suđenju nisu automatski uključene u one koji se obavještavaju o donošenju odluke koja ih upućuje na parnični postupak u pogledu kompenzacije; iako Državni sud može dodijeliti kompenzaciju oštećenoj strani to je diskreciono pravo koje zavisi od inicijative nadležnog tužioca, koje do sada nije korišteno, već su tužiocu skloniji upućivanju na parnični postupak; žrtve bi trebale imati advokata da ih zastupa u parničnom postupku potraživanja kompenzacije, ali u gotovo svim slučajevima one to ne mogu platiti, a država im ne pruža besplatnu pravnu pomoć. Ova situacija stvara začarani krug koji kažnjava najugroženije pojedince koji se nađu u zamci komplikovanih proceduralnih opterećenja, propusta tužilaca da podnesu zahtjev za potraživanje kompenzacije u ime oštećene strane, te nepostojanja adekvatne pravne pomoći i zastupanja.³⁵

Mnoga lica podvrgnuta silovanju ili drugim oblicima seksualnog nasilja bila su prisiljena da, kao rezultat kršenja prava stečenih tokom rata, napuste svoje domove. Oni koji su dobili status interno raseljenih osoba imali su pravo ostati u alternativnom smještaju. Bosna i Hercegovina ima obavezu da, kao mjeru restitucije za pretrpljeno stradanje, garantuje, ako žrtve tako žele, povratak u mjesto porijekla u sigurnim i dostojanstvenim uslovima, ili im treba na drugi način osigurati pristup programima alternativnog smještaja. U svojim zaključnim komentarima o BiH, CEDAW je izrazio zabrinutost zbog postojeće prijetnje izbacivanja iz smještaja u Federaciji BiH sa kojim su suočene žene civilne žrtve seksualnog nasilja i interno raseljena lica te, prema tome, pozvao BiH da razmotri svoje sadašnje propise i planove smještaja za žene civilne žrtve rata i raseljene osobe kako bi spriječili dodatne oblike indirektno diskriminacije.

Još jedan ozbiljan problem žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja je nemogućnost nalaženja stalnog zaposlenja. Tako, na primer, od 60 članica Sekcije žena logorašica Saveza udruženja logoraša Kantona Sarajevo koje su silovane ili na drugi način bile zlostavljane tokom rata, 99% njih do sada nije našlo stalan posao. Djeca žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja često su izložena diskriminaciji budući da se moraju suočavati sa dodatnim preprekama u vezi sa pristupom školi i zaposlenju. Dok se u Republici Srpskoj pravni okvir ne bavi posebno ovim pitanjem, u Federaciji BiH je zakonom utvrđeno da ova posebno ugrožena kategorija ima povoljniji tretman. Ipak, to se u velikoj mjeri ne provodi. Udruženja koja se bave problemima žrtava seksualnog nasilja tokom rata ponavljaju da je situacija djece žrtava silovanja posebno teška u RS, pošto tamo nema podrške za ove žrtve i njihove porodice. Kada je u pitanju pristup zdravstvenom sistemu, komesar za ljudska prava Vijeća Evrope izrazio je zabrinutost što je pružanje psihološke podrške onima koji su preživjeli seksualno nasilje u ratu neadekvatno i što mnoge žene žrtve nemaju pristup zdravstvenom sistemu. U prosjeku postoji jedan centar za mentalno zdravlje na svakih 40.000 do 50.000 ljudi. Posebna situacija je prijavljena u

³⁴ TRIAL (2011) *Situacija žena žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, str. 32.

³⁵ *Op. cit.* TRIAL (2011) str. 39.

Mostaru, gdje neke žene žrtve silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja navodno nemaju pristup zdravstvenom osiguranju na koje imaju pravo prema zakonu u Federaciji BiH, dok ta prava imaju u drugim kantonima Federacije.

Zaključak

Pružiti žrtvi adekvatne informacije u sudskim i bilo kakvim drugim procesima, cijeliti njeno stajalište i nastojati zadovoljiti njene potrebe, pa i pravo na reparaciju – neka su pitanja koja se trebaju sistemski riješiti. Istovremeno, kada je riječ o ovoj problematici, najveća kolizija je u krivično-procesnom zakonodavstvu, koje je reformisano 2003. godine.

Ratni zločini seksualnog nasilja su još uvijek osjetljiva tema u BiH. U javnosti se malo, ili gotovo nikako, ne raspravlja o ovim zločinima, uprkos broju ljudi na koje su ostavili traga. Mnoge žrtve se osjećaju isključene iz društva u BiH i pate i dalje u tišini, jer se boje da progovore. Civilne žrtve se suočavaju s još značajnijim poteškoćama u dokazivanju statusa. U Federaciji BiH status civilnih žrtava rata je regulisan Zakonom o socijalnoj skrbi civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom, a ako se dokaže 60 posto invalidnosti, civilne žrtve imaju pravo na maksimalnu naknadu od 507 KM, ili 250 € mjesečno. Stepenn invaliditeta određuje se prema ad hok procjenama medicinskih komisija. U RS pitanje je regulisano Zakonom o zaštiti žrtava rata, a u slučaju 60% dokazane invalidnosti, naknada iznosi između 100 i 350 KM ili 50 i 175 € mjesečno. Štaviše, izmjene i dopune zakona odredile su rok za sticanje prava za 31. decembar 2009, što je spriječilo mnoge osobe da se prijave (iznad svega, osobe raseljene iz RS koje tamo trenutno ne prebivaju). Zakon u članu 33. utvrđuje da „osoba koja je ostvarila pravo kao civilna žrtva rata ili član porodice civilne žrtve rata u skladu s propisima Federacije ili susjedne zemlje nema pravo podnijeti zahtjev za odobravanje prava”. Žrtve silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u ratu problematična su kategorija koja pokazuje kako je nejednaka primjena zakona u BiH. Dok se u RS žrtve ratnog seksualnog nasilja smatraju samo civilnim žrtvama rata i moraju proći standardnu proceduru kojom se dokazuje 60 posto tjelesne oštećenosti, u Federaciji BiH od 2006. godine takve žrtve su prepoznate kao zasebna kategorija. Nakon dobivanja potvrde od Udruženja žena žrtava rata u Sarajevu, Saveza logoraša BiH, odnosno Hrvatske udruge logoraša Domovinskog rata BiH, ili od zdravstvene komisije raznih instituta za medicinska istraživanja, što je po pravilu dugotrajan postupak, žrtve ratnih silovanja u Federaciji BiH direktno stižu pravo na navedeni iznos od 507 KM i ne moraju dokazati nivo tjelesne oštećenosti. U Republici Srpskoj, naprotiv, pitanje seksualnog nasilja nad ženama u ratu je još uvijek tabu, pa potraživanje pojedinačnih odšteta nije jednostavan zadatak. Prema članovima 195. i 198. Zakona o krivičnom postupku BiH proizlazi da nakon presude Sud BiH ima dvije mogućnosti: dodijeliti dio potraživanja oštećenima ili uputiti ih na parnični postupak. Pokazalo se da sudovi i tužilaštva rijetko koriste ovu prvu opciju, te upućuju oštećene na građansku parnicu, što je skupo, dugotrajno i često neučinkovito.

Literatura

[1] Ajduković, D., Mrčela, M., Turković, K. (2007) *Podrška žrtvama i svjedocima kaznenih djela u Republici Hrvatskoj*, Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj, Zagreb.

[2] Andrić-Ružičić, D. (2000) *Ratno silovanje – politička manipulacija preživjelima*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 2, god 3, Beograd.

- [3] Babić, M., Filipović, Lj., Marković, I., Rajić, Z. (2005) *Komentari krivičnih/kaznenih zakona i Bosni i Hercegovini*, Savijet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Sarajevo.
- [4] Dignan, J., Cavadino, M. (1996) Towards a Framework for Conceptualizing and Evaluating Models of Criminal Justice from a Victim's Perspective. *Victimology*, 3.
- [5] Esther Garcia Fransioli (2014) *Godišnji izvještaj o stanju prava žena u Bosni i Hercegovini tokom 2013. godine*, HUMAN RIGHTS PAPERS, Paper 2, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo.
- [6] Foa, E. B., Zinbarg, R., Rothbaum, B. O. (1992). Uncontrollability and unpredictability in post-traumatic stress disorder: An animal model, *Psychological Bulletin*, 112.
- [7] HUMAN RIGHTS WATCH (2004) *Genocid, ratni zločini, zločini protiv čovječnosti – Tematska zbirka izvoda iz jurisprudencije Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, Beograd.
- [8] Ibrahimefendić, T. (2009) *Vratiti dostojanstvo – silovanje u ratnim okolnostima*, Zbornik radova, Rehabilitacija žrtava torture, Knjiga I, UG Vive Žene, Tuzla.
- [9] Jones, John, R. W. D., Poweles, S. (2005) *Međunarodna krivična praksa*, Fond za humanitarno pravo, Beograd.
- [10] Lindgrem, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta – međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*, Organizacija za Evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), Misija u Srbiji, Odjeljenje za sprovođenje zakona, Beograd.
- [11] Nikolić-Ristanović V. (2000) *Seksualno nasilje u ratu: od Nirberga do Stalnog međunarodnog krivičnog suda i dalje*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, br. 3-4, Beograd.
- [12] OSCE (2014) Borba protiv nekažnjivosti za seksualno nasilje u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini, postignuti napredak i izazovi: *Analiza krivičnih postupaka pred Sudom Bosne i Hercegovine u periodu od 2005. do 2013. godine*, OSCE Misija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
- [13] TRIAL (2011) *Situacija žena žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.
- [14] TRIAL (2012) *Između stigma i zaborava: Vodič za odbranu prava žena – žrtava silovanja ili drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini*, Ženeva/Sarajevo.
- [15] UNDP (2013) Procjena broja žrtava seksualnog nasilja tijekom Domovinskog rata na području Republike Hrvatske i optimalni oblici obeštećenja i podrške žrtvama, Sociološko istraživanje, Zagreb.
- [16] Žarković, M., (2011) *Osnovni elementi prava žrtve na kompenzaciju*, Pravo žrtve na kompenzaciju, OEBS, Beograd.
- [17] Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law.
- [18] Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama (1993).
- [19] Konvencija protiv mučenja.
- [20] Deklaracija o zaštiti prava žena i djece u vanrednim situacijama i oružanom sukobu (1974).
- [21] Dopunski protokol Prve ženevske konvencije iz 1949 (1977).
- [22] Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (1979).
- [23] Krivični zakon BiH („Službeni glasnik BiH”, br. 03/03).
- [24] Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima.
- [25] Rezolucija Vijeća sigurnosti 1325 od 31. oktobra 2000.
- [26] Rezolucija Vijeća sigurnosti od 19. juna 2008.
- [27] Rezolucija 1670 (2009) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope.
- [28] Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju.
- [29] Statut Međunarodnog vojnog suda u Nirbergu od 8. avgusta 1945.
- [30] http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_pv_6984.pdf